

УДК 008: 004]:37
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147298>

Чурсін Микола Миколайович
доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри філософії, культурології
та інформаційної діяльності Східноукраїнського
національного університету ім. В. Даля
ORCID 0000-0003-2445-6232
chursin2n@i.ua

Сілютіна Ірина Миколаївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, культурології
та інформаційної діяльності Східноукраїнського
національного університету ім. В. Даля
ORCID 0000-0001-7668-7820
siliutina@pravo-snu.lg.ua

ПРО РОЛЬ КУЛЬТУРИ У ВИКОРИСТАННІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ Й ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі культури у подоланні протиріч між людиною й інформаційними технологіями в освітній діяльності вищої школи в контексті їх конвергенції. **Методологія** дослідження включає філософські положення про єдність і боротьбу протилежностей як джерело розвитку; історичний, інформаційний, кібернетичний, культурологічний, системний підходи в аналізі взаємин між людиною й інформаційними технологіями, аналіз тенденцій інфосфери, вивчення літературних джерел. **Наукова новизна** полягає у розкритті суперечливості експансії інформаційних технологій у навчальному процесі вищої школи. Показано, як загальні положення про потенційні загрози технічного прогресу розкриваються в сучасній освітній практиці. Новизну містить положення про необхідність досягнення балансу між технологічною й гуманітарною складовими освітньої діяльності на протиположності подальшої її технологізації. Концептуальною основою досягнення такого балансу пропонується вважати культуру, яку розуміють в дусі А. Швейцера як прояв любові до життя, благоговіння перед життям. Це залишає простір для людської ініціативи, відповідає меті вищої освіти. **Висновки.** Роль культури у використанні інформаційної техніки й технологій у вищій школі полягає у прагненні досягнення балансу між людиною і технологіями, збереженню людини, її волі в інформаційно-технологічному середовищі.

Ключові слова: культура; людина; освітня діяльність; вища школа; інформаційна техніка і технології; протиріччя; благоговіння перед життям; баланс.

Чурсин Николай Николаевич, доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры философии, культурологии и информационной деятельности Восточноукраинского национального университета им. В. Даля; Силутина Ирина Николаевна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры философии, культурологии и информационной деятельности Восточноукраинского национального университета им. В. Даля

О роли культуры в использовании информационной техники и технологий в высшей школе

Цель статьи состоит в обосновании роли культуры в преодолении противоречий между человеком и информационными технологиями в образовательной деятельности высшей школы в контексте их конвергенции. **Методология** исследования включает философские положения о единстве и борьбе противоположностей как источнике развития; исторический, информационный, кибернетический, культурологический, системный подходы в анализе взаимоотношений между человеком и информационными технологиями, анализ тенденций инфосферы, изучение литературных источников. **Научная новизна** состоит в раскрытии противоречивости экспансии информационных технологий в учебном процессе высшей школы. Показано, как общие положения о потенциальных угрозах технического прогресса раскрываются в современной образовательной практике. Новизну содержит положение о необходимости достижения баланса между технологической и гуманитарной составляющими образовательной деятельности в противовес дальнейшей ее технологизации. Концептуальной основой достижения такого баланса предлагается считать культуру, понимаемую в духе А. Швейцера как проявление любви к жизни, благоговения перед жизнью. Это оставляет простор для человеческой инициативы, соответствует цели высшего образования. **Выводы.** Роль культуры в использовании информационной техники и технологий в высшей школе состоит в стремлении к достижению баланса между человеком и технологиями, сохранению человека, его свободы в информационно-технологической среде.

Ключевые слова: культура; человек; образовательная деятельность; высшая школа; информационная техника и технологии; противоречия; благоговение перед жизнью; баланс.

Chursin Mykola, Doctor of Sci. (Ped.), Associate Professor, Professor of Philosophy, Cultural Studies and Information Activities Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University; Siliutina Iryna, C. Sci. (Ped.), Associate Professor of Philosophy, Cultural Studies and Information Activities Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Role of culture concerning information technics and technologies at higher school

Purpose of the article is to justify the role of culture in overcoming the contradictions between man and information technologies in the educational activities of higher education in the context of their convergence. **Methodology.** The research methodology includes philosophical provisions on the unity and struggle of opposites as a source of development; historical, information, cybernetic, culturological, system approaches in the analysis of the relationship between a person and information technologies, analysis of trends in the infosphere and the study of literary sources. **Scientific novelty** consists in revealing the inconsistency of the expansion of information technologies in the educational process of higher education. It is shown how general provisions about the potential threats of technological progress are revealed in modern educational practice. The novelty contains a requirement on the need to achieve a balance between the technical and humanitarian components of scholarly activity as opposed to its further technological development. The conceptual basis for producing such a balance is to consider culture, understood in the spirit of A. Schweitzer as a manifestation of love for life, reverence for life. The mentioned factors leave room for human initiative, consistent with the goal of higher education. **Conclusions.** The role of culture in the use of information technique and technologies at higher school is to strive for a balance between man and technology, the preservation of man, his freedom in the information and technological environment.

Key words: culture; person; educational activity; higher school; information technique and technology; contradictions; the awe of life; balance.

Актуальність дослідження. Однією з найбільш нагальних проблем людства сьогодні є проблема його взаємин зі створеним ним світом техніки і технологій. «Сьогодні питання про синтез технічного прогресу і перспектив суспільного розвитку стоїть гостріше, ніж будь-коли в історії людства. Технічною вершиною сьогодення стали ІТ-технології, що увійшли практично в усі сфери людської діяльності, і досягнення генетики, точніше, генної інженерії. Більше того, стає фактом їх конвергенція, яка може бути звернена не тільки на «ремонт», а й на зміну природи людини» [11]. Крім того, розвиток інформаційних технологій сформував по суті якісно нові умови його життєдіяльності. «Як людині залишитися людиною у світі, який все більше стає антилюдяним, – так можна передати пафос філософсько-антропологічних пошуків науковців планети в наші дні» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Соціальні та ширше – гуманітарні наслідки експансії техносфери в людське суспільство стали останнім часом предметом досліджень філософів, футурологів, кібернетиків, представників гуманітарних наук. У тих чи інших аспектах їх аналізували, зокрема, Е. Агацці, Т.Г. Еріксен В. Кутирьов, Е. Тоффлер, Е.П. Семенюк та інші.

Стрімко наростаючі протиріччя між біологією людини і її технікою вимагають постійного наукового моніторингу. У ньому надзвичайно зацікавлена система освіти, яка очікує вивіренних прогнозних установок і принципів формування майбутнього.

У цій роботі ми будемо спиратися також на сформульоване одним з авторів положення про протиріччя між цивілізаційною (технологічною) і соціокультурною парадигмами освіти [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. У позначеній загальній проблемі «найбільш проблемною» областю є вища школа, де зустрічаються суперечливі очікування, аспекти соціального замовлення (формування досконалої, всебічно розвиненої особистості та підготовка фахівця, формування «людського капіталу»). Суперечливість вимог до результату діяльності вищої школи обумовлює і невизначеність в її цілепокладанні, і гостроту проблеми взаємовідносин в ній технічних і гуманітарних аспектів. До цього часу домінуючою парадигмою освіти, вочевидь, є технологічна. Культурним аспектам не надається в ній помітної ролі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї роботи є обґрунтування ролі культури в подоланні протиріч між людиною й інформаційними технологіями в контексті їх конвергенції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ключову для цієї роботи тезу на загальному рівні висловлено В. Кутирьовим: «Основне глобальне протиріччя, що розламає нашу долю - протиріччя між природним і штучним, між універсумом природи і універсумом діяльності. Дане протиріччя існувало з моменту появи людства, але в даний час воно загострилося до критичного стану» [6].

Ще в першій половині ХХ століття М.А. Бердяєв писав: «Неможливо допустити автономію техніки, надати їй повну свободу дії, вона має бути підпорядкована духу і духовним цінностям життя» [3, 317]. Трохи пізніше в одному інтерв'ю «батько кібернетики» Н. Вінер зазначив: «Якщо ми наполягаємо на застосуванні машин всюди, безвідносно до людей, але не переходимо до самих фундаментальних розглядів і не даємо людським істотам належного місця у світі, ми загинули» [5, 216]. І піввікова практика використання інформаційної техніки і технологій знаходить підтвердження передбаченням Н. Вінера.

«Два останніх десятиліття, – пише Т.Г. Еріксен, – стали свідками стрімкого розвитку найрізноманітніших технологій, які зберігають час; і все ж мільйони з нас ніколи ще не мали так мало вільного часу, як зараз. Може здатися, ніби нас ненароком поневолила та сама техніка, яка обіцяла звільнення» [4, 7]. Зрозуміло, що ефективність інформаційної технології найчастіше планується й оцінюється саме в технологічному просторі. При цьому технічний і гуманітарний ефекти використання інформаційних технологій майже завжди рознесені в часі, що ускладнює пряме спостереження причинно-наслідкового зв'язку між ними.

Е. Агацці звертає увагу на протиріччя між технологіями і людськими здібностями. «Поширення технічних засобів, – вважає він, – заохочує забуття багатьох людських здібностей, що потроху «атрофуються», а це серйозна втрата для людства» [1].

Вінерівське «... ми загинули» ілюструється і безпосередньо практикою освітньої діяльності. «Помітним досягненням людини є можливість знаходити на сайтах Інтернету різні потрібні тексти, за необхідністю - легко відтворювати їх у паперовій формі за допомогою принтера. Але ця легкість породила і поширення плагіату. Учнями шкіл та студентами тепер дуже часто саме так «виконуються» різні завдання, «пишуться» твори, реферати і т. ін. При цьому вони ні слова не розуміють у скопійованих текстах» [10]. Викладачі теж не покинуті технологіями. Зокрема, «В даний час існують і вдосконалюються технології, що дозволяють людині делегувати у віртуальний світ не тільки свої цілі, дії, а й право прийняття рішень. Вже готові й відповідні пропозиції освіти: треба виготовити віртуального двійника професора – і він буде здійснювати освітній процес у мережах» [12].

Протиріччя тут можна угледіти в тому, що протиріччя між професором і його аватаром для багатьох вже не очевидно. «Але з усіх проектів, що розробляються, найреволюційніший – спроба створити прямий двосторонній інтерфейс «мозок-комп'ютер», який дозволить комп'ютеру зчитувати електросигнали людського мозку, одночасно передаючи зрозумілі для мозку сигнали. ... Такий кіборг вже не буде людською і навіть органічною істотою. Це буде щось зовсім нове. Абсолютно невідомий нам вид» [9]. Це означає, що якщо суперечливість взаємин техніки і технологій залишиться без осмисленої реакції людства, то воно перетвориться на щось, що вже не є людством. Але ж будь-який біологічний вид діє на нашій планеті так, щоб зберегтися!

Наведене дає підстави вважати, що «Діяти відповідно до розумних вимог сучасної технічної цивілізації – це і означає рухатися до загибелі» [7, 47]. Технологічна ефективність прийнятих на раціональній основі нагальних рішень вступає в суперечність з віддаленими гуманітарними їх наслідками.

У той же час не можна не погодитися з В. Кутирьовим у тому, що «За великим рахунком усе в суспільстві має сенс лише за умови, що воно відбувається в ім'я людини і для її блага. Й інформатика, безумовно, повинна служити цим гуманним цілям» [10]. Проте яким шляхом це може бути досягнуто? Складність ситуації в тому, що відмова від технічного прогресу так само неможлива, як і самозречення людини.

Залишається шукати такі шляхи й стратегії розвитку суспільства, які при всіх технологічних загрозах і небезпеці залишають шанси для інтеграції технологій у соціум на принципі безпечної коеволюції. Одна з точок зору тут полягає в тому, що «постнекласичний тип наукової раціональності дозволив вибудувати таку кібернетику, де суб'єкт, точніше суб'єкти з середовищами розвитку, що продукуються ними, є рівноправними учасниками процесів управління, задаючи йому передумови і фіксуючи «людинорозмірні» результати» [8].

Втім, зауважував Г. Бейтсон, «слідуючи поради комп'ютера, ви самим цим кроком стверджуєте, що підтримуєте правила гри, введені вами в комп'ютер» [2, 205]. І на цьому шляху все менше навіть наукових аргументів проти подальшого поширення технологій у навколишньому світі людини і всередині її тіла. Тут же і небезпека: «Технологія, писав Т.Г. Еріксен, – має непередбачені побічні наслідки, і вона завжди вплутується в культурний контекст там, де важко точно передбачити, як вона буде використовуватися» [4, 38], як би підкреслюючи пріоритетність культурного контексту. І дійсно, саме культура, зрештою, виступає захисною оболонкою людства в технологічному середовищі: «Свобода від культури, тобто від «внутрішнього», від понять гріха, обов'язку і совісті несе диктатуру «зовнішнього» – технологій. Все треба автоматизувати. Ось остання радість – створили робота-викладача. Значить, у нього і студенти будуть роботи» [7, 142].

Ймовірно, це і може бути ключовою констатацією ролі культури стосовно технологій в освітній діяльності. Однак звернемо увагу на два моменти цієї констатації. По-перше, її загальний рівень потребує деталізації в кожній конкретній ситуації. По-друге, що найбільш істотно, поняття і розуміння культури настільки різноманітне, багатоаспектне, що її згадка без відповідних уточнень може інтерпретуватися в широких межах, представляти різні сутності.

У той же час, існує розуміння культури А. Швейцером як прояву нашої любові до життя, благоговіння перед життям. Воно прямо визначає оцінку, ставлення до будь-якої події з точки зору їх впливу на життя і живе на Землі.

Така інтерпретація культури дозволяє знайти концептуальну основу для інтеграції гуманітарного та технологічного аспектів розвитку людства, залишаючи для кожного місце і простір у реальності. У зв'язку з цим звернемо увагу на стародавній принцип Інь і Янь, що зберіг, на наш погляд, конструктивність і в контексті нашої проблеми: «Дві протилежності притягують і доповнюють одна одну. ... Жоден полюс не вище іншого, і, оскільки збільшення одного призводить до відповідного зменшення іншого, необхідно досягти правильного балансу між двома полюсами, щоб досягти гармонії» [14, 93]. Отже, присутність культури у вирішенні протиріч, привнесених в освітню діяльність вищої школи інформаційними технологіями, можна вбачати у прагненні до гармонії між інтересами людини і можливостями технологій.

Висновки з даного дослідження. Не можна не погодитися з тим, що «применшувати загальне цивілізаційне значення інформатизації було б, щонайменше, дивно. Просто треба бачити й реально

оцінювати все. У тому числі й тіньові сторони її справжнього впливу на сучасну соціальну інфосферу. Бачити для того, щоб спромогтися уникнути або якось компенсувати їх у майбутньому» [10]. Але «бачити й оцінювати» в інтересах людини, як це передбачає культура, – аж ніяк не просте завдання. Вона вимагає від людини і свободи, і волі, і творчості. Людських зусиль. «У мистецтві поєднання протилежних начал, знаходженні точки, де вони присутні разом у максимальному ступені, можливо, і полягає сенс і призначення інформаційної культури» [13]. Уникнути негативних сторін інформаційних технологій при їх наростаючому використанні, отже, зберегти людське в людському суспільстві виявляється можливим лише на основі правильно розпізнаного балансу протилежних тенденцій у розвитку суспільства – технологічної і гуманітарної. «Нова Просвіта має працювати на балансі» [14, 95]. Звідси роль культури у використанні інформаційної техніки і технології у вищій школі можна углядіти в прагненні досягнення цього балансу – як прояви любові до життя, благоговіння перед життям. І, значить, до «збільшення людини».

Література

1. Агацци Э. Идея общества, основанного на знаниях. *Вопросы философии*. 2012. № 10. С. 3–19.
2. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии разума. Избранные статьи по теории эволюции и эпистемологии. М. : КомКнига, 2005. 248 с.
3. Бердяев Н.А. Человек и машина. (Проблема социологии и метафизики техники) / Н.А. Бердяев // Путь. 1933. Май. № 38. С. 3-38. URL: https://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Berd/_ChelMash.php
4. Еріксен Т.Г. Тирания моменту: Швидкий і повільний час в інформаційну добу. Львів : Кальварія, 2004. 196 с.
5. Информационное общество: сб. М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. 507 с.
6. Кутырёв В.А. Насколько разумна «сфера разума»? *Философия биологии: вчера, сегодня, завтра. Памяти Регины Семеновны Карпинской*. М. : Институт философии РАН, 1996. С.148-156.
7. Кутырёв В.А. Унесённые прогрессом: эсхатология жизни в техногенном мире. СПб. : Алетейя, 2016. 300 с.
8. Лепский В.Е. Вектор поиска – кибернетика третьего порядка. *Вопросы философии*. 2018. № 6. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2002&Itemid=52
9. Мелихов А. Сквозь тернии к киборгам! *Звезда*. 2018. №8. URL: <http://magazines.russ.ru/zvezda/2018/8/skvoz-ternii-k-kiborgam.html>
10. Семенюк Э.П. Информация в системе основных категорий планетарного анализа. *Научно-техническая информация*. Сер. 1. 2017. № 1. С.1-14.
11. Чешев В.В. Технический прогресс в культурно-историческом контексте. *Вопросы философии*. 2017. № 12. С.64-78.
12. Чурсин М.М. Інформаційні технології і людина: освітній контекст. Інформаційне суспільство: глобальні виклики та особистісний вимір : монографія. Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2012. С.150-166.
13. Чурсин Н.Н. Противоположности в образовательной деятельности и «точка» информационной культуры / Н.Н. Чурсин // *Культурология та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку: Матеріали міжнародної наук. конф.*, 8-9 грудня 2011 р. Х. : ХДАК, 2011. С. 98–100.
14. Ernst Ulrich von Weizsäcker, Anders Wijkman. Come On! Capitalism, Short-terminism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. Springer, 2018. 220 pp.

References

1. Agazzi, E. (2012). The idea of a society based on knowledge. *Issues of Philosophy*, 10, 3-19. [in Russian].
2. Bateson, G. (2005). Steps towards the ecology of the mind. Selected articles on the theory of evolution and epistemology (L.Ya. Fedotov, Trans). Moscow: KomKniga [in Russian].
3. Berdyayev, N.A. (1933). Man and machine. (The problem of sociology and metaphysics of technology). *Path*, 38, 3-38 Retrieved from http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Berd/_ChelMash.php [in Russian]
4. Eriksen, T.G. (2004). Tyranny of the moment: Fast and slow times in the information day (V. Dmitryk, Trans) Lviv : Calvary [in Ukrainian].
5. Information Society: Sat. (2004). Moscow: «AST Publishing House» [in Russian].
6. Kutyrёv, V.A (1996). How reasonable is the «sphere of mind»? , *Philosophy of Biology: yesterday, today, tomorrow*. In memory of Regina Semenovna Karpinskaya. (pp.148-156). Moscow: Institute of Philosophy, RAS [in Russian].
7. Kutyrёv, V. A. (2016). Carried away by progress: the eschatology of life in the technogenic world. St. Petersburg: Aleteya [in Russian].
8. Lepsky, V.E. & Zadorozhnyuk, V.E. & Pirozhkova, S.V. (2018). Search vector - cybernetics of the third order. *Questions of philosophy*, 6. Retrieved from: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2002&Itemid=52 [in Russian].
9. Melikhov, A. (2018). Through the thorns to the cyborgs! *Zvezda*. 8. Retrieved from <http://magazines.russ.ru/zvezda/2018/8/skvoz-ternii-k-kiborgam.html> [in Russian].
10. Semenyuk, E.P. (2017). Information in the system of the main categories of planetary analysis. *Scientific and technical information*. Ser. 1, 1, 1-14. [in Russian].
11. Chechev, V.V. (2017). Technical progress in the cultural and historical context. *Issues of Philosophy*, 12, 64-78 [in Russian].
12. Chursin, M.M. et al. (2012). Information Technologies and People: Educational context. *Information Society: Global Challenges and Personal Dimension*. (pp.150-166). Mariupol: Mariupol State University [in Ukrainian].
13. Chursin, N.N. (2011). Opposites in educational activity and the "point" of information culture N.M. Kushnarenko (Eds.) *Culturology and Social Science: Innovation Strategies: Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 98-100) Kharkiv: HRAK [in Ukrainian].
14. Ernst Ulrich von Weizsäcker, Anders Wijkman. Come On! Capitalism, Short-terminism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. (2018). Springer, 220. [in German].

Стаття надійшла до редакції 01.08.2018 р.